

УДК 37.035:316.46:[37.091.12.011.3-051:355

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-2\(203\)-5-11](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-2(203)-5-11)

Бородай Едуард
Кононець Наталія
Гуз Костянтин

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9669-6812>

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4384-1198>

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4332-1416>

ІННОВАЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ФОРМАТ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» У ВОЄННИЙ ЧАС

A Аналізується поняття інноваційно-організаційного формату розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час як цілеспрямованої систематичної колективної та групової діяльності педагогічних кадрів, спрямованої на підвищення їх науково-теоретичного, загальнокультурного рівня, психолого-педагогічної й військово-прикладної підготовки, професійної майстерності та здатності проявити свій лідерський потенціал в освітньому середовищі школи та при підвищенні мотивації учнів до захисту територіальної цілісності й незалежності України. Розглядаються інноваційні групові форми розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України».

Ключові слова: вчитель; лідерство; лідерська компетентність; розвиток; інновації; «Захист України»

S **Borodai Eduard, Kononets Nataliia, Huz Kostiantyn. The innovative and organizational format for leadership competence development in teachers of the subject «Defense of Ukraine» in the wartime.**

This article analyses the concept of the innovative and organizational format of development of leadership competence of teachers of the subject «Defense of Ukraine» in the wartime as a purposeful systematic collective and group activity of teachers aimed at improving their scientific-theoretical, cultural level, psychological-pedagogical, and military-applied training, professional skills and the ability to show their leadership potential in the educational environment of the school and in increasing the motivation of students to defend the territorial integrity and independence of Ukraine. Innovative group forms of development of leadership competence of teachers of the subject «Defense of Ukraine» are considered.

Key words: teacher; leadership; leadership competence; development; innovations; «Defense of Ukraine»

Бородай Едуард Миколайович, кандидат педагогічних наук, заступник начальника з морально-психологічного забезпечення, начальник відділу з морально-психологічного забезпечення та зв'язків з громадськістю, Полтавський обласний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки, підполковник, Україна

Borodai Eduard, Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Head of Moral and Psychological Support, Head of the Department of Moral and Psychological Support and Public Relations, Poltava Regional Territorial Center for Recruitment and Social Support, Lieutenant Colonel, Ukraine

E-mail: ed20012021@gmail.com

Кононець Наталія Василівна, докторка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки та суспільних наук, ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», Україна

Kononets Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Social Sciences, HEI of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade»

E-mail: natalkapoltava7476@gmail.com

Гуз Костянтин Жоржович, доктор педагогічних наук, професор кафедри методики змісту освіти, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Huz Kostiantyn, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Methods of Educational Content, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

E-mail: konstantin.guz@gmail.com

Актуальність проблеми. Виклики сучасності, пов'язані насамперед з уведенням воєнного стану в Україні у зв'язку з військовою агресією РФ проти нашої держави, а також і з трансформацією освітнього простору та реформаційними процесами у системі післядипломної педагогічної освіти в Україні, спрямовують пошуки освітянської спільноти на розвиток особистості вчителя предмета «Захист України», вчителя-лідера, лідера-патріота, котрий є прикладом захисника своєї держави для своїх учнів, авторитет якого забезпечується не лише його професійно-педагогічними знаннями, але й особистісними якостями, лідерською поведінкою, компетентністю, здатністю до інноваційної діяльності, патріотизмом, педагогічною майстерністю, військово-прикладною підготовкою, культурою комунікації тощо.

Відтак, сучасні заклади післядипломної освіти, неперервної освіти вчителів мають стати і провайдерами інноваційних змін в організації освітнього процесу, й платформами професійного розвитку педагогічних кадрів, самоосвіти й самовдосконалення, й, безперечно, середовищем для розвитку лідерської компетентності кожного вчителя предмета «Захист України», який позиціонує себе ефективним та успішним у своїй діяльності.

Реалії сьогодення переконують, що ефективний учитель предмета «Захист України», вчитель-лідер, лідер-патріот повинен мати схильність до служіння, насамперед, своїй державі, своїм учням, колективу школи, педагогіці. Він має допомагати учням у досягненні ними найкращих особистих і навчально-виховних результатів (набуття військово-прикладних умінь і навичок, стійка громадянська позиція, мотивація до захисту України від окупантів тощо). При цьому вчитель-лідер має залишатися об'єктивним, не боятися давати правдиві оцінки. Головне – робити це із щирою зацікавленістю в успіхові свого учня.

Для успішного служіння учням він має забезпечити виконання таких умов:

- упевненість у тому, що в нього спільне з ними бачення ситуації; донесення до кожного учня ключових цілей, стратегічних рішень та очікувань, які стосуються обов'язків й особистої ролі кожного в досягненні визначених цілей під час вивчення предмета «Захист України» та набуття визначених програмою компетентностей (компетентнісний підхід);

- надання ресурсів, необхідних для забезпечення успіху учня у навчанні під час опанування змістом предмета «Захист України» (ресурсно-орієнтований підхід);

- створення дружнього та комфортного робочого середовища, яке б сприяло формуванню сильного почуття особистої причетності до спільної справи й новаторського підходу до неї, а також бездоганному виконанню поставлених завдань і командній роботі під час формування в учнів військово-прикладних умінь і навичок (середовищний підхід).

З огляду на це, освітянською спільнотою актуалізуються пошуки шляхів розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у системі неперервної педагогічної освіти.

Мета статті: схарактеризувати інноваційно-організаційний формат розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сучасні аспекти розвитку лідерської компетентності вчителя у вітчизняній педагогіці розглядали А. Єрмоленко [2], А. Коломієць, Л. Коломієць [3], Н. Кононец, О. Нестуля С. Нестуля [6; 11], Г. Куценко [4], С. Мараховська [5], В. Міляєва [7], Е. Помиткін [8], О. Пономаренко [9], І. Савицька [10] та інші науковці, які переконливо доводять, що підвищенню професіоналізму педагога у системі післядипломної освіти сприяють саме різні форми інноваційної роботи, під час якої стимулюються бажання активної самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації та розвитку лідерських якостей, розкриття, актуалізація й реалізація лідерського потенціалу вчителя.

Викладення основного матеріалу. Зважаючи на те, що освітній процес, який забезпечує сучасний учитель предмета «Захист України» в школі, має свою специфіку (поліфункціональність професійно-педагогічної діяльності вчителя (військово-патріотична, військово-прикладна, фізкультурно-оздоровча, безпека життєдіяльності, допризовна підготовка тощо); актуалізація формування у старшокласників військово-прикладних умінь і навичок; орієнтація топ-менеджменту школи на забезпечення навчально-матеріальної бази для уроків захисту України; інноваційність освітньої, військово-прикладної та практичної діяльності; взаємодія із відповідними закладами й організаціями з питань допризовної підготовки, цивільного захисту; лідерство у питаннях захисту України тощо), то й професійно-педагогічна діяльність вчителя цього предмета має свої особливості:

- 1) здатність до лідерства під час виконання ним навчальної, виховної, методичної, організаційної роботи та іншої педагогічної діяльності;

- 2) здатність навчати лідерству своїх учнів, бути лідером-патріотом і прикладом захисника України.

Ми переконані, щоб відповідати сучасним вимогам, учитель предмета «Захист України», вчитель-лідер, лідер-патріот має постійно не лише вдосконалювати свій фаховий рівень, але й розвивати *лідерську компетентність* – здатність реалізовувати дидактичні цілі, завдання, функції та технології лідерського управління в освітньому процесі, здатність розширювати межі професійно-педагогічного досвіду та досвіду лідерства [11].

Задля цього у закладах неперервної педагогічної освіти мають бути організовані такі форми і методи роботи з педагогічними кадрами, котрі дозволять розширити й збагатити поняття професіоналізму вчителя-лідера новими складниками прояву його лідерської компетентності.

Вибір конкретних форм і методів залежить від педагогічної майстерності науково-педагогічних кадрів закладів неперервної педагогічної освіти, котрі розробляють програми підвищення кваліфікації та стажування і безпосередньо працюють з учителями предмета «Захист України», морально-психологічного клімату в колективі, матеріально-технічних ресурсів цих закладів, інноваційної відкритості та активності науково-педагогічних кадрів і топ-менеджменту.

Відтак, заклад неперервної педагогічної освіти, аби бути успішним, корисним й ефективним у воєнний час, має створювати умови для розвитку лідерської компетентності педагогів у контексті інноваційного підходу, котрий передбачає створення інноваційно-організаційного формату розвитку цього феномена.

Разом із тим, у контексті цього підходу сучасні вчителі предмета «Захист України» мають усвідомлювати сутність лідерства через знання: мотивації особистості, делегування повноважень, комунікації як способу впливу на оточуючих, відмінностей діалогу та дискусії; командування та максимального розкриття особистісного потенціалу тощо [2].

У нашому дослідженні інноваційно-організаційний формат розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час визначаємо як цілеспрямовану систематичну колективну та

групову діяльність педагогічних кадрів, спрямовану на підвищення їх науково-теоретичного, загальнокультурного рівня, психолого-педагогічної й військово-прикладної підготовки, професійної майстерності та здатності проявити свій лідерський потенціал в освітньому середовищі школи та при підвищенні мотивації учнів до захисту територіальної цілісності й незалежності України.

Основна діяльність учителів предмета «Захист України», що складає інноваційно-організаційний формат розвитку їхньої лідерської компетентності у воєнний час, має здійснюватися в колективних і групових формах, які дозволяють проявити свій лідерський потенціал.

Тож цілком виправданою в цьому контексті є увага до інноваційних групових форм розвитку лідерської компетентності вчителів захисту України, як-от: тренінги (зокрема, онлайн) з лідерства, лідерські фокус-групи (реальний і віртуальний формат), авторські педагогічні майстерні вчителів предмета «Захист України» (на базі шкіл, закладу неперервної педагогічної освіти), онлайн-фестивалі лідерства, вебкоучинг із розвитку лідерської компетентності, клуби з лідерства у структурі закладу неперервної педагогічної освіти, клуби з лідерства на базі територіального центру комплектування та соціальної підтримки (колишні військові комісаріати) (рис. 1):

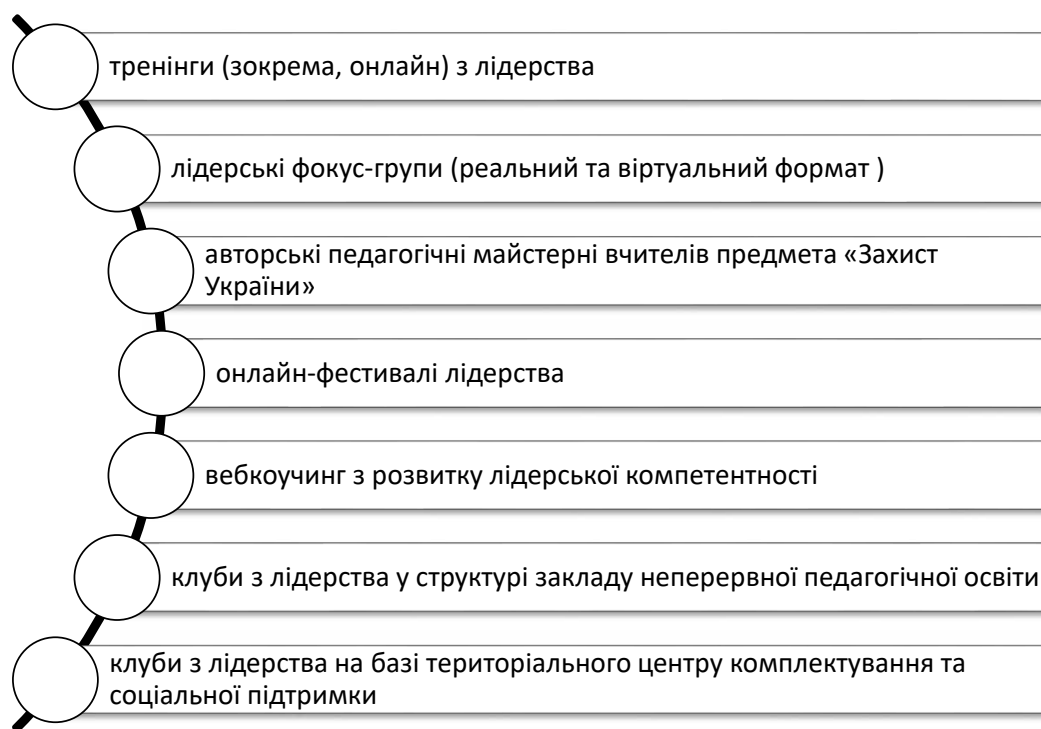

Рис. 1. Інноваційно-організаційний формат розвитку лідерської компетентності вчителів захисту України

Наведені вище форми роботи й комунікації з учителями захисту України у контексті розвитку їхньої лідерської компетентності складають структурні компоненти інноваційно-організаційного формату розвитку досліджуваного феномена у воєнний час.

Тренінги (зокрема, онлайн) з лідерства для вчителів захисту України доцільно проводити науково-педагогічними кадрами закладу неперервної педагогічної освіти з метою вдосконалення навичок лідерської поведінки учасників тренінгу – моделювання певних управлінських,

професійно-педагогічних, психологічних, нестандартних рішень у тій чи іншій педагогічній ситуації, їх аналізу, пошуку й вироблення оптимальних рішень. Такі тренінги сприятимуть не лише позитивним зрушенням у рівні розвитку лідерської компетентності вчителя захисту України, але й виробленню рішень щодо формування цієї компетентності в учнів, суттєвому впливу на загальний розвиток та успіхи у військово-прикладній справі. Безперечно, перевагами проведення тренінгів з лідерства є конкретна мета заходу, зона комфорту, цікаві інноваційні вправи та інтерактивні завдання, які тренер може обрати на власний розсуд, або відпрацювати ті, які пропонують учасники [11].

Лідерські фокус-групи (реальний і віртуальний формат) також можна використовувати у закладах неперервної педагогічної освіти та територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки як один із дієвих форматів взаємодії з учителями захисту України, які прагнуть розвинути свою лідерську компетентність. Діяльність цих груп, яка визначається чотирма векторами (організаційний, інформаційний, креативний, діагностичний), зорієнтована на реалізацію конкретної, чітко окресленої проблеми, що передбачає застосування лідерських здібностей вчителя. Кількість членів такої групи та термін її роботи визначається індивідуально залежно від означеної проблеми та мети дослідження (група може працювати 25–45 хвилин чи навіть більше). Основні переваги такого формату роботи над розвитком лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» – розуміння ними важливості лідерства у навчально-виховній, методичній, організаційній, військово-прикладній діяльності, необхідності її вдосконалення; творче й ефективне вирішення нагальних проблем із використанням лідерської поведінки та знань сучасних концепцій лідерства за короткий проміжок часу; обмін інформацією та ефективний інтерактив; мотивація педагогів до саморозвитку, самореалізації, лідерства в інноваційній професійно-педагогічній діяльності [7; 8].

Авторські педагогічні майстерні вчителів предмета «Захист України» (на базі шкіл, закладу неперервної педагогічної освіти) як інноваційно-організаційний формат розвитку лідерської компетентності педагогів передбачає створення спільноти освітян, які разом працюють над науково-педагогічною проблемою для набуття кожним учителем захисту України нового знання і нового досвіду лідерства за допомогою творчості. Імплементация нових наукових ідей, підходів, моделей і методичних розробок авторів, які працюють у майстерні, дає підстави до визнання освітянською спільнотою результатів, а публікації у наукових виданнях, участь у конференціях – до визнання їх лідерами за обраним напрямом досліджень.

Такі майстерні тримають лідерську позицію у роботі над науково-педагогічною проблемою, яка цікавить усіх учасників майстерні. Як правило, майстернею керує один із педагогічних (учитель предмета «Захист України») чи нау-

ково-педагогічних працівників закладу неперервної педагогічної освіти, а до роботи в ній залучаються не лише колеги-освітяни, але й працівники територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, ветерани, учасники бойових дій із досвідом АТО/ООС, що дає змогу всім проявити свій лідерський потенціал.

Онлайн-фестивалі лідерства позиціонуються нами як своєрідний віртуальний майданчик для обговорення найважливіших педагогічних здобутків і аналізу практичних рішень у сфері викладання в школі предмета «Захист України», які потребують від учителів лідерської поведінки та компетентності. Організація серед освітянської спільноти таких фестивалів, як показала практика дистанційного освітнього процесу, дає можливість учителям захисту України відкрити для себе нові ідеї, зарядитися натхненням від модераторів і колег, перейняти кращі розробки й поділитися своїми власними інноваціями та відкриттями за допомогою сучасних цифрових технологій. Автори ідей і знахідок завдяки сервісам для онлайн-комунікації надають бажаним консультації, реалізується формат «питання-відповіді» як у спеціалізованих чатах, так і на платформах для відеозв'язку. Заявки на івенти, методичні ідеї, інноваційні педагогічні знахідки, які висвітлюють лідерську позицію авторів у педагогічній діяльності, учасники онлайн-фестивалю подають завчасно (реєстраційна форма, заявка через месенджер, електронна пошта тощо), лише після цього складається програма фестивалю й визначається формат віртуальної комунікації [11].

Вебкоучинг із розвитку лідерської компетентності реалізує цілі й завдання індивідуального та колективного наставництва тренера з лідерства з учителем предмета «Захист України» за допомогою цифрових технологій. Основне призначення такого формату полягає в допомозі на добровільних засадах та за індивідуальним графіком онлайн-спілкування. Цінність такої форми роботи полягає у двосторонній ефективності [12].

Саме на проблему розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти звертають особливу увагу Н. Білик, В. Пилипенко, С. Шоста. Вони зазначають, що «спостерігається відсутність стандартів цифрової компетентності, єдиної системи підготовки та підвищення кваліфікації з питань впровадження цифрових технологій педагогічними працівниками, низька доступність цифрових технологій для всіх учасників освітнього процесу. Процес нормативного врегулювання опису цифрової компетентності педагогічного працівника у вітчизняному освітньому просторі триває і прийняття документів дозволить у перспективі вести цілеспрямовану підготовку педагогів до впровадження цифрових технологій в освітній процес, відповідаючи на виклики сьогодення» [1, с. 19].

З одного боку, тренер з лідерства, консультуючи учителів предмета «Захист України» щодо планування, методики й технології організації освітнього процесу, обгово-

рюючи педагогічні проблеми, що вимагають лідерської компетентності педагогів, розвиває й власну педагогічну майстерність і лідерську компетентність, переконується в правильності лідерсько-педагогічних позицій. А з іншого боку, вчителі предмета «Захист України» мають змогу безпосередньо вивчати лідерський стиль тренера з лідерства на відстані.

Клуби з лідерства у структурі закладу неперервної педагогічної освіти забезпечують наукове та практичне підґрунтя для розвитку лідерської компетентності всіх учасників освітнього процесу у середовищі такого закладу. За сприяння науково-педагогічних працівників закладу неперервної педагогічної освіти мають унікальну можливість застосувати на високому професійному рівні всі вищезгадані формати роботи з учителями. Безперечно, за своєю сутністю вони забезпечують координаційну функцію у системі розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України» (розроблення програм підвищення кваліфікації з освітнього лідерства, тренінгів з лідерства, допомога у створенні й функціонуванні авторських педагогічних майстерень учителів предмета «Захист України», онлайн-фестивалів педагогічних ідей, проведення конференцій, семінарів, різноманітні координаційні заходи тощо).

Варто відмітити, що такі клуби набувають інноваційності тоді, коли у межах ініційованих івентів розглядається інноваційний лідерсько-педагогічний досвід, зокрема, вчителів захисту України.

Інноваційний лідерсько-педагогічний досвід учителів предмета «Захист України» розуміємо як педагогічні знахідки та винаходи вчителів-лідерів, які працюють і формують лідерський потенціал своїх учнів у військово-

во-прикладній справі, знахідки топ-менеджменту шкіл у процесі розвитку лідерської компетентності вчителів та учнів, досвід утілення в життя оригінальних ідей, методів навчання, військово-патріотичного виховання, реалізації лідерської управлінської парадигми у військовій справі тощо.

Підкреслимо, що досвід учителів предмета «Захист України», вчителів-лідерів вимагає від топ-менеджменту школи ретельної уваги, ґрунтовного вивчення й обґрунтування, бо цей досвід має, насамперед, прогностичні функції, оскільки випереджає практику.

Клуби з лідерства на базі територіального центру комплектування та соціальної підтримки займають у контексті досліджуваної нами проблеми особливу позицію, адже основним напрямом своєї діяльності визначають розвиток лідерської компетентності як учителів предмета «Захист України», так і старшокласників у контексті військової справи, набуття ними військово-прикладних умінь і навичок. До лідерства у військовій справі, розвитку лідерської поведінки педагогів залучаються працівники центру, ветерани, учасники бойових дій із досвідом АТО/ООС, громадські організації «Вороскоп» та «Ветеранського братерство», які ведуть свою діяльність у військово-патріотичному контексті.

Для нашого дослідження мають значення результати опитування серед учителів предмета «Захист України» (школи та коледжі Полтавської області).

Так, під час проведення опитування (128 учителів) респондентам пропонувалося оцінити ефективність кожної із форм роботи у контексті розвитку їх лідерської компетентності (рис. 2):

Рис. 2. Опитування щодо ефективності форм розвитку лідерської компетентності вчителів захисту України

Як бачимо за рис. 2, найефективнішим форматом розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час педагоги вважають клуби з лідерства на базі територіального центру комплектування та соціальної підтримки (80% опитаних). Не менш важливою формою комунікації для опанування основними знаннями з лідерства вчителі вважають вебкоучинг з розвитку лідерської компетентності (77% опитаних). Ефективність тренінгів (зокрема, онлайн) з лідерства у воєнний час підтверджують 54% вчителів. Серед інших форматів, які обиралися вчителями предмета «Захист України», відсотки розподілилися наступним чином: онлайн-фестивалі лідерства відзначили 42% респондентів; лідерські фокус-групи (реальний та віртуальний формат) – 32%; клуби з лідерства у структурі закладу неперервної педагогічної освіти – 27%; авторські педагогічні майстерні вчителів предмета «Захист України» – 19%.

Отже, проблема розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час у системі роботи вітчизняних закладів неперервної педагогічної освіти, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки є актуальною. Ми переконані, що розвиток лідерської компетентності цих педагогів завдяки поєднанню всіх вище схарактеризованих форматів забезпечить подальший успішний процес підвищення кваліфікації у контексті реалізації ресурсно-орієнтованої парадигми, бо допомагає усвідомити власні цілі, ресурси, сильні та слабкі сторони особистості задля подальшого професійного та особистісного зростання.

Висновки. Резюмуючи, зазначимо, що запропонований інноваційно-організаційний формат є орієнтовним, він є динамічним і може бути доповнений будь-якими формами та методиками роботи з учителями предмета «Захист України», які сприятимуть розвитку їхньої лідерської компетентності.

Нині він виступає підґрунтям передового лідерсько-педагогічного досвіду закладів неперервної педагогічної освіти, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки й окреслює індикатори якості новизни у процесі розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України»: комплексне застосування форм і методик навчання лідерству у воєнний час; творча реалізація в досвіді вищезгаданих інституцій нових концепцій лідерства, ідей щодо розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України»; використання дидактико-методичного інструментарію, розробленого вченими, методистами, кращими тренерами з лідерства, викладачами-лідерами, військовими лідерами; можливість творчого наслідування лідерсько-педагогічного досвіду кожним учителем предмета «Захист України», який прагне бути лідером у своїй роботі.

Перспективи наших пошуків окреслюють проведення наукових розвідок у фокусі вивчення методології побудови дидактичної моделі розвитку лідерської компетент-

ності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час, що сприятиме оперативному здійсненню навчально-методичного супроводу лідерської діяльності педагогів, які формують в українських школярів систему життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту України.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І., Пилипенко В. В., Шостя С. П. Розвиток цифрової компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2020. № 6 (195). С. 15–20. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6\(195\)-15-20](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6(195)-15-20). URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/217445>.
2. Єрмоленко А. Б. Сучасна модель розвитку лідерської компетентності педагогічних працівників професійної освіти в системі підвищення кваліфікації. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 1 (45). С. 205–213.
3. Коломієць А., Коломієць Л. Психолого-педагогічні засади розвитку лідерських якостей учителів в освітньому середовищі початкової школи. *Leader. Elite. Society*. 2019. № 1. С. 91–106.
4. Куценко Г. Г. Компетентності сучасного вчителя-лідера. Культура і компетентність сучасного вчителя-лідера : матеріали обласного науково-практичного семінару, присвяченого 290-річчю з дня народження Г. С. Сковороди / уклад. : Л. В. Литвинюк, Т. О. Бондар. Полтава : ПОІППО, 2012. С. 45–47.
5. Мараховська Н. В. Проблема формування лідерської компетентності майбутніх учителів іноземної мови. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2010. № 2. С. 255–259.
6. Нестуля О. О., Нестуля С. І., Кононець Н. В. Дидактика лідерства: сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2021. 591 с.
7. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / авт. кол. ; за наук. ред. В. Р. Міляєвої ; Київ. ун-т імені Бориса Грінченка. Київ ; Кривий Ріг : Вид-ць Р. А. Козлов, 2021. 296 с.
8. Помиткін Е. С. Психологічні аспекти проблеми виявлення та розвитку лідерських якостей особистості майбутнього професіонала. *Творча особистість у системі неперервної професійної освіти* : матеріали міжнар. наук. конф. 16–17 травня 2000 р. Харків, 2000. С. 290–293.
9. Пономаренко О. В. Проблема лідерських якостей вчителя в дослідженнях вітчизняних учених. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 15. С. 263–268.
10. Савицька І. М. До питання формування лідерських якостей майбутніх вчителів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 140. С. 180–183.
11. Kononets N., Nestulya S. The implementation experience of students mobile training in the fundamentals of leadership as a resource-oriented form. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 78, № 4. С. 116–131.
12. Witmore J. *Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership*. 4th ed. London : Nickolas Brealey Publishing, 2009. 235 p.

References

1. Bilyk, N. I., Pylypenko, V. V., & Shostia, S. P. (2020). Rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pisladyplomnoi osvity [Development of digital competence of pedagogical workers in the system of postgraduate education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (195), 15-20. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6\(195\)-15-20](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6(195)-15-20). Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/217445> [in Ukrainian].
2. Yermolenko, A. B. (2021). Suchasna model rozvytku liderskoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv profesiinoi osvity v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii [Modern model of development of leadership competence of pedagogical workers of professional education in the system of professional development]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnogo pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. Pedagogical sciences]*, 1 (45), 205-213 [in Ukrainian].
3. Kolomiets, A., & Kolomiets, L. (2019). Psykholoho-pedahohichni zasady rozvytku liderskykh yakosteï uchyteliv v osvithomu seredovyschchi pochatkovoï shkoly [Psychological and pedagogical principles of development of leadership qualities of teachers in the educational environment of primary school]. *Leader. Elite. Society*, 1, 91-106 [in Ukrainian].
4. Kutsenko, H. H. (2012). Kompetentnosti suchasnoho vchytelia-lidera [Competences of a modern teacher-leader]. In L. V. Lytvyniuk, T. O. Bondar (Eds.), *Kultura i kompetentnist suchasnoho vchytelia-lidera [Culture and competence of a modern teacher-leader]: materialy oblasnoho naukovopraktychnoho seminaru, prysviachenoho 290-richchiu z dnia narodzhennia H. S. Skovorody* (pp. 45-47). Poltava: POIPPO [in Ukrainian].

5. Marakhovska, N. V. (2010). Problema formuvannia liderskoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy [The problem of forming the leadership competence of future foreign language teachers]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Collection of scientific works of Berdyansk State Pedagogical University. Pedagogical sciences]*, 2, 255-259 [in Ukrainian].
6. Nestulia, O. O., Nestulia, S. I., & Kononets, N. V. (2021). *Dydaktyka liderstva: suchasni pohliady na formuvannia liderskoi kompetentnosti здобувачив вищої освіти [Didactics of leadership: modern views on the formation of leadership competence of higher education]*: monohrafiia. Poltava: PUET [in Ukrainian].
7. Miliiaeva, V. R. (Ed.). (2021). *Osvitnie liderstvo: vid teorii do praktyky [Educational leadership: from theory to practice]*: monohrafiia. Kyiv; Kryvyi Rih: Vyd-ts R. A. Kozlov [in Ukrainian].
8. Pomytkin, E. S. (2000). Psykholohichni aspekty problemy vyavlennia ta rozvytku liderskykh yakosteï osobystosti maibutnoho profesionala [Psychological aspects of the problem of identifying and developing leadership qualities of the future professional]. In *Tvorcha osobystist u systemi neperervnoi profesiinoï osvity [Creative personality in the system of continuing professional education]: materialy mizhnar. nauk. konf.* (pp. 290-293). Kharkiv [in Ukrainian].
9. Ponomarenko, O. V. (2013). Problema liderskykh yakosteï vchytelia v doslidzhenniakh vitchyznianskykh uchenykh [The problem of leadership qualities of teachers in the research of domestic scientists]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka [Pedagogical education: theory and practice]*, 15, 263-268 [in Ukrainian].
10. Savytska, I. M. (2016). Do pytannia formuvannia liderskykh yakosteï maibutnikh vchyteliv [On the issue of forming leadership qualities of future teachers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Pedagogical sciences]*, 140, 180-183 [in Ukrainian].
11. Kononets, N., & Nestulya, S. (2020). The implementation experience of students mobile training in the fundamentals of leadership as a resource-oriented form. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 78, 4, 116-131.
12. Witmore, J. (2009). *Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership*. London: Nickolas Brealey Publishing.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.03.2022